

LIGATURA¹ (z łac. litterae ligatae), połączenie dwóch sąsiadujących ze sobą w piśmie liter w jeden znak graficzny. Powodem takiego spajania liter był wzgląd na oszczędność miejsca lub czasu zużytego na pisanie. L. spotyka się już w I–II w. n. e. w napisach kutech na tablicach kamiennych lub spiżowych, skąd później przeszły do pisma na papirusie lub pergaminie. Zwłaszcza rękopisy pisane kursywą rzymską (*Pismo łacińskie wczesnośredniowieczne) obfitują w L., ogromnie utrudniające lekturę. Tzw. reforma karolińska znacznie zredukowała używanie L., ale w XII w. daje się zauważyć ponowny wzrost ich liczby, pomnożony jeszcze w piśmie gotyckim XIII–XV w. Dopiero humanizm nawiązując do form klasycznych wieku złotego usunął L. z pisma, pozostawiając jedynie parę najbardziej rozpowszechnionych. W niektórych L. litery zachowują swoją pierwotną formę, w innych przybierają zupełnie nowe kształty, utrudniając ich odczytanie. Łączenie liter polega zazwyczaj na tym, że posiadają one jedną wspólną łaskę lub trzonek. Do najstarszych L. występujących w rpsach pisanych *majuskułą należą połączenia ostatnich liter w wierszu, co pozwalało uniknąć przenoszenia wyrazu do nowej linii. Najczęściej takie L. tworzone są z liter N i U w końcówkach koniugacyjnych lub deklinacyjnych (np. NT, UN, UM). Inną wczesną formą L. jest połączenie liter A oraz E, które później (VIII–XII w.) używane było

w piśmie insularnym jako ē (e caudatum). Nie wszystkie litery ze względu na swój kształt są jednakowo podatne na tworzenie L. Do najczęściej spotykanych w L. należą litery t (np. st, ct) oraz r, które już w piśmie uncjalnym (*Pismo łacińskie wczesnośredniowieczne) sprzęgano zwłaszcza z literą o (GR), później zaś w minuskułe gotyckiej (*Pismo gotyckie) okrągłe r (q) z reguły łączono z każdą poprzedzającą literą. L. tworzyły również litery o zaokrąglonych kształtach (a, o, b, p itd.), występujące obok siebie w piśmie gotyckim (minuskułe, teksturze). Jedną z najstarszych L., jaka dotrwała do naszych czasów, jest et w formie &, używane dziś jeszcze, zwłaszcza w nazwach firm handlowych. – W zapisie *notacji muzycznej (mensuralnej) stosowano również L., czyli wiązano kilka pojedynczych nut w jedną całość graficzną. – L. w druku jest połączeniem (zbitką) dwóch lub więcej liter odlanych na jednym słupku (*Logografia). L. były rozpowszechnione w najwcześniejszych drukach (m. in. Gutenberga). Do częściej spotykanych należały połączenia samogłosek o oraz e ze spółgłoskami (w gotyko-antykwie) lub połączenia spółgłoski f, ff, fl, fi i gotyckiego, długiego s, ff, ft, (w dawnych pismach antykwowych i gotyckich).

N, ND, NE, E, E, F, V

N, UN, UM, UR, U

Przykłady ligatur

LIGATURA (z łac. litterae ligatae), połączenie dwóch sąsiadujących ze sobą w piśmie liter w jeden znak graficzny. Powodem takiego spajania liter był wzgląd na oszczędność miejsca lub czasu zużytego na pisanie. L. spotyka się już w I–II w. n. e. w napisach kutech na tablicach kamiennych lub spiżowych, skąd później przeszły

Fragment oryginału

¹Zaczerpnięto z: Aleksander Birkenmajer, Bronisław Kocowski, Jan Trzynadłowski, redaktorzy. *Encyklopedia wiedzy o książce*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, Warszawa, Kraków, 1971.

Oczywiście, tekst encyklopedii złożony został bez ligatur.